THE RESISTANCE THROUGH CULTURE: MYTH AND REALITY

Alexandra Zotescu

PhD. Student, ""Transilvania" University of Braşov" University of Braşov

Abstract: This study defines the main features of the Romanian literature during the decades of communism, the conflicts between the two sides writers (the ones who accepted the ethical compromise and the ones who managed to maintain a certain independence concerning their work) in a hostile era in which the literature was oriented in a wrong direction and it was marked by a conflict between esthetic and politics. In a totalitarian state, where the power system was a particular one, the social life had an unusual activity and the culture had unexpected parts, the relation between literature and politics was special. During communism the culture was subordinated to the politcal system and the writers became sometimes officers of that system. The censorship was the first condition for the literature existence. By respecting the party's indications, the censors asked the writers changes of vision. They had to get inspired only from the socialist actuality, to inculcate the fact that during communism people lived better than in any other historical period and that the ones who were against communism distroyed the Romanian spirituality. The censorship role was to anihilate the gap between reality and ideology. The cultural view during the Romanian communism became more and more degraded. Romania was a closed society characterized by repression on each level. The literature served the politics, stood for the regime and glorified the Leader's action.

Keywords: cultural resistance, censorship, propaganda, repression, socialist realism.

Literatura devine pentru fiecare perioadă din istorie o oglindă fidelă ce reflectă adevăratele valori, interese ale societăţii. Ceea ce caracterizează literatura în primul rând este capacitatea sa de a se adapta timpurilor istorice, tradiţiei, schimbărilor din societatea contemporană. Literatura română scrisă în comunism este cea mai incitantă literatură scrisă pe teritoriul românesc, tocmai prin amestecul incredibil de morală şi estetică, prin intruziunea politicului în artă, prin compromis şi rezistenţă, reuşitele şi eşecurile scriitorilor.

Putem vorbi însă de o literatură valoroasă în timpul dictaturii comuniste, când a avut loc o adevărată răsturnare a valorilor şi o îndoctrinare a clasei intelectuale? A critica regimul sau a încerca să evidenţiezi realitatea socialistă cruntă era atunci echivalent cu dispariţia de pe scena culturală sau chiar de pe scena vieţii. Acest lucru a fost posibil şi pentru că nu a existat o iniţiativă în masă a intelectualilor de a se împotrivi, eventual doar încercări individuale sporadice.

Dată fiind această situaţie, au putut scriitorii români să se detaşeze de greutăţile şi absurdităţile acelei perioade prin intermediul propriilor opere (bineînţeles, le excludem aici pe cele închinate „bravului" conducător, Nicolae Ceauşescu)? Au avut parte, cel puţin, de această consolare?

Comunismul reprezintă o problemă a românilor mult mai profundă, iar consecinţele sale sunt tratate de la o ironie tragică la una tragicomică în contemporaneitate, în care criza de identitate ce se întrezărea la începutul anilor '80, a căpătat amploare. „Comunismul a fost, categoric, un timp al măştilor. Acum, măştile au căzut. Lichelele sunt mai sincere. Mitocanii nu se mai prefac. Pudibonzii ipocriţi s-au repezit la revistele pornografice. Canaliile l-au făcut pe Caţavencu să pară un diletant"[1].

Istoria regimului comunist în România reprezintă, fără doar şi poate, o perioadă ostilă culturii, în primul rând. Partidul a început noua relaţie cu cultura prin manevre de distrugere a acumulărilor şi instrumentelor culturale existente. Perioada comunistă a însemnat un zid uriaş construit în calea dezvoltării culturii româneşti, pentru că a vorbi şi a scrie despre literatura din anii comunismului înseamnă a te situa, cu sau fără voie, aproape exclusiv pe teren politic. Arta exista numai cu compromisul aservirii propagandei comuniste. „Comunismul a blocat orice dezbatere canonică.

[1] Daniel Cristea-Enache, *Convorbiri cu Octavian Paler*, Corint, Bucureşti, 2007, p. 58.

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)

Slăbiciunile și mai târziu anihilarea societății civice în România au făcut ca esteticul să fie mereu văzut ca singura graniță de apărare a democrației în fața terorii de dreapta și de stânga”[2].

Regimul comunist a fost deosebit de dur, marcat de un control riguros la toate nivelurile: colectivizarea forţată şi rapidă a gospodăriilor ţărăneşti, distrugerea identităţii, a personalităţii individului şi a intelectualităţii. Literatura trebuia să devină mijloc de educare comunistă a maselor şi de formare a conştiinţei socialiste. Eroul pozitiv reprezenta un model de urmat pentru oamenii muncii, întruchipând toate virtuţile revoluţionarului comunist. Scriitorii acelei epoci s-au împărţit în două tabere: pe de o parte, cei aserviţi ideologiei politice, care au acceptat compromisul şi, pe de altă parte, cei care au încercat, pe cât posibil, să evite o confruntare directă cu Partidul, să nu se lase prinşi în mrejele utopiei comuniste. Din noua literatură, agreată de Partid, trebuia să reiasă că în timpul comunismului se trăieşte mult mai bine decât în toate perioadele istorice anterioare, că activiştii de partid şi susţinătorii lor sunt oameni frumoşi, responsabili, demni de încredere, apărători ai valorilor naţionale, în timp ce anticomuniştii distrug spiritualitatea românească.

Rolul cenzurii şi al propagandei a fost tocmai de a anihila prăpastia dintre ideologie şi realitate. Cenzura a fost aplicată la toate nivelurile: era o modalitate de control al informaţiilor, un instrumentul folosit de regim în restructurarea concepţiilor maselor, în deformarea relaţiilor interpersonale sau în rescrierea istoriei, astfel încât să servească direcţiei impuse de Partid.

După instaurarea regimului comunist, cultura a fost subordonată politicului. Autonomia esteticului este condamnată oficial, este admisă numai arta pusă în serviciul puterii politice. Cultura a primit roluri neașteptate, legătura dintre politică şi literatură fiind una specială. Istoria din anii de dominaţie comunistă le-a pus într-o relaţie nefirească, de subordonare, în care libertatea de creaţie literară a stat sub dominaţia sistemului politic, iar scriitorii au fost transformaţi în funcţionari ai acestui sistem. Cultura a fost redusă la dimensiunea ideologico-educativă, direcţionată în scopul formării şi dezvoltării conştiinţei socialiste a maselor.

Este cu adevărat greu să putem vorbi despre o rezistenţă prin cultură într-o epocă în care intruziunea politicului în viaţa oamenilor se făcea la orice nivel. Autorităţile comuniste au luat toate măsurile necesare pentru transformarea literaturii în instrument de propagandă. Rolul actului literar era de a conduce prin mijloace specifice la formarea „omului nou”, la educarea acestuia în spiritul noilor realităţi, altfel spus, de a fi o prelungire a serviciului de propagandă. Realismul socialist însemna să scrii nu ceea ce vedeai în realitate, ci ce ar trebui să fie realitatea.

Problema rezistenţei prin cultură s-a pus nu numai în cazul creatorilor de cultură, de literatură, ci şi în cazul unei bune părţi a societăţii româneşti: pentru aceasta recursul la cultură, atâta cât era accesibilă, a reprezentat o alternativă existenţială la mizeria generalizată pe care o oferea realitatea.

Peisajul cultural românesc din perioada comunistă a devenit din ce în ce mai degradat, o dată cu trecerea anilor. România era o societate închisă, caracterizată prin represiune în toate domeniile existenţei umane: limitări ale dreptului de proprietate, condiţii grele de muncă şi salarii mici, lipsa libertăţii de opinie, cenzură permanentă în domeniul culturii, reprimarea tuturor încercărilor de a combate absurdul acestei îngrădiri a oricărui tip de libertate.

Existenţa sau nu a unei rezistenţe culturale în timpul regimului comunist a devenit subiect de controverse încă din primii ani de după Revoluţie. Opiniile criticilor sunt diverse: unii susţin ideea de rezistenţă, alţii adoptă o cale de mijloc, iar o parte o neagă vehement. Dat fiind contextul istoric nefavorabil, scriitorii români au avut de ales între a se alia ideologiei sau nu. O altă opţiune era adoptarea unei atitudini duale: aparent, supuşi ideologiei, dar, în esenţă, subversivi. În mediile sociale şi intelectuale s-a dezvoltat un limbaj codificat prin care oamenii îşi exprimau aversiunea faţă de regim; este epoca limbajului „cu perdea”, a unor conduite duplicitare, ca strategii de supravietuire şi de opoziţie simbolică. Cultura interioară a grupurilor şi a indivizilor era alta decât cea pe care o solicita propaganda; la nivel social se formase şi se consolidase o contracultură puternică faţă de cea oficială, dar care nu dobândea decât o expresie disimulată sau care trăia paralel cu cea oficială. În lupta împotriva totalitarismului comunist, „rezistenţa”, presupunea, în primul rând, rezistenţa fizică (la arestari, torturi, interogatorii, condiţii de detenţie), o rezistenţă psihică (la presiune, trădări,

[2] Sorin Alexandrescu, *Privind înapoi modernitatea*, Univers, București, 1999, p. 52.

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)

integritate, şantaj, reeducare), o rezistenţă morală (la principiile morale, în raport cu propria persoana, familia, colectivitatea, trecutul, în raport cu noul regim politic). Rezistenţa manifestată în cultură reprezintă câte ceva din fiecare dintre celelalte forme de rezistenţă.

În timpul regimului ceaușist, literatura a acționat la unison cu mass-media pentru a manipula populația. Era o literatură aservită, al cărei rol îl constituia acela de a susține regimul, de a ridica în slăvi faptele tovarășului și ideologia politică, ce urmărea schimbarea radicală a mentalității oamenilor. În viziune comunistă, „omul nou" era mântuit prin dreapta credință, înfruntând tentațiile comune specifice omului de rând, bucurându-se de viața cea nouă şi frumoasă pe care o oferea regimul politic.

Fenomenul de rezistenţă nu a fost de amploare, ci, mai degrabă, o atitudine mai mult tacită, de evitare a unei opozitii făţişe faţă de ingerinţele regimului şi refuzul compromisului asumat. A critica regimul sau a încerca să evidenţiezi realitatea socialistă cruntă era atunci echivalent cu dispariţia de pe scena culturală sau chiar de pe scena vieţii. Teama de a fi sancţionaţi îi determina pe scriitori să îşi fixeze anumite limite dincolo de cele impuse de autorităţi, îi conducea la autocenzură. De aceea, literaţii au înţeles „rezistenţa" într-un mod propriu: unii cu decenţă, alţii cu sacrificii, unii cu demnitate, alţii cu făţărnicie.

Printre cele mai de seamă voci ale rezistenţei culturale, îi amintim pe Paul Goma, Monica Lovinescu, Virgil Ierunca, Bujor Nedelcovici (din afara ţării), Dan Deşliu, Mircea Dinescu, Ana Blandiana, Dorin Tudoran, scriitorii Generaţiei '80. Un caz aparte îl constituie şi antiprotocroniştii (Nicolae Manolescu, Andrei Pleşu, Gabriel Liiceanu) care nu respingeau neapărat ideea naţională, dar refuzau politizarea ei şi, mai cu seamă, antimodernismul şi antieuropenismul protocroniştilor. Intervenţiile minime ale acestora au fost datorate fie faptului că protocroniştii se bucurau de sprijinul partidul şi adversarii lor nu aveau, deci, şansa la replică, fie pentru că acuzaţiile aduse erau uneori atât de eronate încât probabil că un răspuns la fel de dur ar fi condus la iscarea unei polemici în care tot autohtoniştii ar fi avut câştig de cauză. A rezista presupunea, în cea mai bună situaţie, tăcerea asumată; oricum, era mai bine să taci, decât să te arunci entuziasmat în valurile productive ale naţionalismului, căzând, de cele mai multe ori, în sfera ridicolului, doar pentru a te situa în graţiile partidului.

Criticul literar Ion Simuţ vine în sprijinul acestei idei prin articolul *A existat disidenţă înainte de Paul Goma?* Acesta face în primul rând distincţia între disidenţă şi subversivitate, ambele conţinute în discursul literar, „literatura disidentă nu poate fi niciodată publicată în ţară, nici acceptată în vreun fel, în timp ce literatura subversivă, neperceputa ca atare de către cenzură, ci de către cititor, prin complicitate, este publicată şi dobândeşte o circulaţie publică ce se încarcă de un prestigiu ocult"[3].

Printre scriitorii care au rezistat regimului şi au avut curajul de critica ideologia politică, Simuţ îi aminteşte pe: Miron Radu Paraschivescu cu *Jurnalul unui cobai*, publicat fragmentar în 1994, Nicolae Labiş, cu poezia sa radicală, militând pentru recuperarea unui Marx tânăr. Tot romanul postum al lui I. D. Sârbu *Adio, Europa!* (apărut după 1989) îşi construieşte critica dură a regimului comunist din punctul de vedere al unui personaj care crede că răul vine dintr-o proastă înţelegere şi aplicare a marxismului. „Comunismul românesc a denaturat marxismul - aceasta e atitudinea tipică pentru disidenţa mocnită a anilor '50, disidenţa de stânga, continuată prin insinuări până în anii '80, în romanele lui Marin Preda, Augustin Buzura sau Paul Georgescu. Personajele acestora sunt comunişti emancipaţi, meliorişti paşnici, dar nu reformatori radicali, direcţi şi transparenţi în negaţie"[4]. Un alt exemplu este poezia de închisoare a lui Radu Gyr şi a altora, circulând oral. Totodată, există şi un document artistic al protestului clamat de Victor Valeriu Martinescu în epoca proletcultistă. Acesta a publicat la Paris un fel de memoriu poetic virulent, patetic şi tulburător, sub pseudonimul *Haiduc*. Păstorel Teodoreanu a fost disident veritabil în epigrame politice usturătoare, ce circulau clandestin. Pentru vehemenţa acestor epigrame anticomuniste, autorul a plătit cu închisoarea. Cazul care a devenit cel mai cunoscut după 1990 e acela al poeziei lui Radu Gyr *Ridică-te, Gheorghe, ridică-te, Ioane*, pentru care autorul este arestat în 1958.

[3] Ion Simuţ, *A existat disidenţă înainte de Paul Goma?*, „România literară", Numărul 22, 2008.
[4] *Ibidem.*

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)

Putem spune că subversivitatea a existat întotdeauna, într-o oarecare măsură, cu rezultate mai mult sau mai puţin evidente. Orice epocă literară este marcată și de subversivitate, printre altele, mai ales din motive politice, de cele mai multe ori în cazurile în care puterea politică și-a subordonat literatura. În literatura noastră, subversiunea a căpătat amploare mai ales în timpul regimului ceaușist. Trăind într-o perioadă istorică apăsătoare, scriitorii au simțit nevoia creării unei literaturi polemice la adresa societății. Atitudinea lor era, de fapt, un strigăt de atenționare a tuturor românilor, un avertisment asupra a tot ceea ce se petrecea în România comunistă. Literatura lor a reușit uneori să scape de ochiul vigilent al cenzurii prin chiar modalitatea de exprimare, prin stilul voalat de a ironiza mediocritatea și perfidia clasei conducătoare. Necesitatea subversiunii este de netăgăduit, pentru că într-o asemenea epocă, literatura, perfect adaptabilă, nu poate răspunde decât ofensiv, fără a ezita să intre în polemică, acest lucru, bineînțeles, dacă vorbim de o literatură valoroasă. Pentru că au existat și destule cazuri în care unii scriitorii au preferat să se alăture ideologiei, urmărindu-și interesele și asigurându-și un trai bun și o viață tihnită, chiar dacă lipsită de satisfacții spirituale. Trebuia acceptat, fără îndoială, și compromisul într-o oarecare măsură, în sensul exprimării adevărurilor în manieră voalată, cu prețul publicării operelor.

Un alt scriitor de părere că a existat o rezistenţă culturală este şi Andrei Pleşu: „A refuza să faci poezie omagială, a nu ceda tabuurilor de partid, a nu te angaja prin scrisul şi ideile tale în serviciul propagandei oficiale, a-ţi proteja, cu încăpăţînare, libertatea interioară şi verticalitatea, a nu pune pe piaţă decât «produse» valide prin ele însele şi nu prin servilism estetic sau filozofic înseamnă, până la urmă, «a rezista»”[5]. Pleşu consideră că marele merit al unor scriitori din perioada comunistă este acela de a fi refuzat înregimentarea politică, însă diplomat, fără a face mare vâlvă şi asumându-şi, bineînţeles nişte riscuri (marginalizarea, pierderea slujbei sau a poziţiei din anumite instituţii, şi, în fond, expunerea la discreţia hazardului).

Articolul intitulat *Rezistenţa sau supravieţuire prin cultură?* din „Observatorul Cultural” redă o dezbatere ce a avut ca punct de plecare un text al Sandei Cordoş despre *Rezistenţa în literatură*. Aceasta distinge şi descrie două paliere de manifestare ale fenomenului de rezistenţă[6]: pe de o parte, literatura care a rezistat ofensivei constante şi din ce în ce mai agresive a ideologiei politice de a o supune şi a o reduce la o anexă propagandistică, reuşind să păstreze, în cărţi literare aflate în circulaţie, valori artistice şi valori umane universale, iar, pe de altă parte, discursurile personale, nonficţionale, clandestine ale scriitorilor (fără circulaţie publică) care reuşesc să ofere o reprezentare comunitară din ultimul deceniu comunist, reţinând imaginea unei rezistenţe fizice (în faţa frigului, a foametei, a îndoctrinării politice).

Atitudinea Ruxandrei Cesereanu este rezervată: „mă raportez prin termenul rezistenţă la cei care au pătimit concret pentru curajul lor. Consider că termenul de rezistenţă ar fi, astfel, potrivit pentru cei care au fost interzişi, cărora le-au fost interzise scrierile, dar pentru cei care au reuşit să publice oficial, chiar dacă romanele şi textele lor conţineau subversivitate şi la adresa regimului ceauşist (prin aluzii cu efect de catharsis social), cred că termenul potrivit ar fi acela de supravieţuire şi nu cel de rezistenţă.”[7] Exemplele de rezistenţă pe care le evocă scriitoarea sunt: *Jurnalul fericirii* al lui N. Steinhardt, care a fost prezentat la editură şi a fost interzis, *Adio, Europa* de I.D. Sârbu sau *Sertarul cu aplauze*, romanul Anei Blandiana.

În articolul *Rezistenţa prin cultură - cinci paradoxuri* Alexandru Laszlo se îndoieşte de faptul că ar fi existat o rezistenţă prin cultură în regimul comunist. Principalele sale motive sunt: lipsa în documentele vremii a unor probe care să ateste măcar apariţia termenului de rezistenţă, complicitatea marilor scriitori români la instaurarea regimului, lipsa unei liste oficiale clare a celor care au practicat rezistenţa prin cultură, arhivele Securităţii care au scos la iveală că o sumă de autori prestigioşi s-au îndeletnicit cu delaţionarea colegilor, în beneficiul dictaturii şi „o altă categorie de indivizi care se

[5] Andrei Pleşu, *Rezistenţa prin cultură*, „Dilema Veche”, nr. 348, 14-20 octombrie, 2010.
[6] Ruxandra Cesereanu, Doru Pop, Anca Haţiegan, *Rezistenţă sau supravieţuire prin cultură ?*, „Observatorul Cultural”, nr. 203, ianuarie, 2004.
[7] *Ibidem.*

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)

înghesuie la caşcavalul rezistenţei prin cultură este reprezentată de înşişi responsabilii ideologici ai consolidării comunismului”[8].

Acesta aduce în discuţie şi *Antologia ruşinii*, adunată de Virgil Ierunca, ce cuprinde lista unor autori care s-au întrecut să ridice în slăvi comunismul: „Mai mare cinste pentru un scriitor nu poate fi decât de a-i putea vorbi aici, în România socialistă, fiului său, fraţilor săi, neamului său (...). Căci aici există istorie, ţara este ridicată la rang de patrie socialistă, iar omul la fiinţă a adevărului, suveran al libertăţii.” (Ioan Alexandru); „Dar ar trebui citate în întregime cuvântările tovarăşului Nicolae Ceauşescu, scrieri de importanţă istorică, elaborate într-un stil limpede, sobru, echilibrat, eficient. Stilul unui autor de mare clasă, nu în zadar tradus în atâtea limbi pe toate meridianele.”(George Bălăiţă); „Sunt 12 ani de când tovarăşul Nicolae Ceauşescu a preluat conducerea partidului şi a statului, dar aceşti ani, atât de generoşi în evenimente, ne-au îmbogăţit cu o experienţă enormă, ne-au arătat dimensiunile noastre reale, chipul nostru cel adevărat şi forţa noastră.” (Augustin Buzura); „Revoluţia culturală înfăptuită de partidul nostru a deschis larg drumul spre cultura ţărănimii. Scriitorii, în faţa unui public tot mai avid de o carte bună, vor trebui să se gândească astfel la spusele tovarăşului Ceauşescu, care a anunţat tot aici creşterea numărului de oraşe din ţara noastră, evoluţia procesului social spre dispariţia deosebirilor esenţiale între sat şi oraş, deci sporirea considerabilă a numărului de cititori.” (Marin Preda); „Niciodată patria noastră nu s-a bucurat de un asemenea prestigiu, de o asemenea forţă a valorilor şi de asemenea nobleţe a ideilor în plină expansiune, ca astăzi. (...) Partidul Comunist Român îşi întinde antenele către plăsmuirea de mâine a României...” (Mircea Horia Simionescu); „Sărbătorim a 60-a aniversare a scumpului nostru preşedinte Nicolae Ceauşescu şi 45 de ani de activitate a acestui bărbat (...), cel mai muncitor dintre muncitori, cel mai ţăran dintre ţărani...” (Nichita Stănescu); „Statul nostru este un stat socialist. Politica statului nostru reflectă vocaţia şi virtuţile unui popor care, cunoscând îndelung asuprirea socială şi naţională, a ales o dată pentru totdeauna calea cea mai sigură şi mai dreaptă ce face imposibilă de aici înainte întoarcerea în trecut la ceea ce era o gravă şi păgubitoare nesocotire a vocaţiei lui istorice şi virtuţilor sale înnăscute.” (Constantin Ţoiu)

În ceea ce priveşte lupta împotriva totalitarismului comunist, „rezistenţa” putea însemna o formă de rezistenţă fizică (la arestari, interogatorii, în faţa frigului, a foametei), o rezistenţă psihică (la presiune, trădări) sau o rezistenţă morală (la principii, în raport cu propria persoana, familia, prietenii). Rezistenţa manifestată în cultură priveşte clasa intelectualilor şi presupune în plus o componentă spirituală. Rezistenţa prin cultură a însemnat, de fapt, minima rezistenţă şi s-a bazat pe atitudinea dual a scriitorilor: erau nevoiţi să recurgă la anumite subtilităţi cu preţul supravieţuirii în acele condiţii vitrege şi totuşi să emită semnale relevante publicului plictisit de ingineri şi oameni ai muncii însufleţiţi de edificarea socialismului.

Ecoul unei disidenţe în România s-a făcut auzit destul de târziu şi fără prea multe repercusiuni. În primul rând, ambii conducători ai României comuniste – Gh.Gheorghiu-Dej (1947-1965) şi Nicolae Ceauşescu (1965-1989) – s-au bucurat de o relativă simpatie datorită naţionalismului lor care a trecut, ca importanţă, înaintea stalinismului lor structural. Cercetătoarea americană K. Verdery făcea observaţia că sentimentul naţional a fost dintotdeauna foarte puternic la români şi că dictatorii au ştiut foarte bine să exploateze acest sentiment: „Dacă a existat o ideologie în România lui Ceauşescu care să aibă potenţial forţă hegemonică, aceasta a fost ideologia naţională. În mod virtual aproape toţi românii au acceptat şi încă mai acceptă importanţa ideii naţionale, însoţită de unificarea lumii sociale (şi ecranarea implicită de către ea a diviziunilor sociale interne)”[9].

Scriitorii disidenţi sunt, aşadar, aceia care, la un moment dat, contestă ceva ce până atunci acceptaseră, intră în dezacord cu linia oficializată a grupului din care fac parte: „Un dezacord exprimat public, bineînţeles, şi nu în convorbiri particulare sau în pagini tăinuite de jurnal”[10].

[8] Alexandru Laszlo, *Rezistenţa prin cultură - cinci paradoxuri*, „Obiectiv cultural”, 11 Ianuarie, 2011, sursa http://cultural.obiectivbr.ro

[9] Katherine Verdery, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Humanitas, Bucureşti, 1994, p. 30.

[10] Gabriel Dimisianu, *Ceva despre disidenţă şi disidenţi*, „România literară”, nr. 42, 2007, sursa http://www.romlit.ro

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)

Adrian Marino deosebea între două tipuri de rezistenţă prin cultură în cazul scriitorilor români[11]. Este vorba despre o rezistenţă pasivă, caracterizată de refuzul implicării sau de a scrie la comandă, în folosul cuiva, cu riscul de a fi sancţionaţi. Rezistenţa a fost privită de cele mai multe ori ca o acomodare a scriitorilor cu ideologia politică, de o atitudine tacită, o încercare de autoizolare într-un turn de fildeş, fără a se compromite. Apoi, rezistenţa activă presupune încalcarea legii ca formă de protest, prin publicarea clandestină a unor texte sau cărţi, colaborări cu *Europa Liberă,* publicarea de texte subversive, scăpate de cenzură. Reprezentativi pentru rezistenţa activă, sunt Bujor Nedelcovici, Ana Blandiana, Dorin Tudoran, Mircea Dinescu.

Ana Blandiana face primii paşi în disidenţă când publică, în 1984, în revista „Amfiteatru", câteva poezii cu aluzii directe la nedreptăţile regimului comunist şi condiţiile precare de viaţă, pentru care scriitoarea capătă interdicţia de a mai publica: *Cruciada copiilor* („Un întreg popor / Care n-aude, nu vede, nu înţelege, / Dar înaintează / Prin trupuri zvârcolite de femei,/ Prin sânge de mame/ Neîntrebate."), *Totul* („cafea cu înlocuitori, / lupta popoarelor pentru pace, coruri, / producţia la hectar, Gerovital, aniversări, / compot bulgăresc, adunarea oamenilor muncii, / vin de regiune superior, adidaşi, / bancuri, băieţii de pe Calea Victoriei, / peşte oceanic, Cântarea României, / totul"), *Eu cred* („Eu cred că suntem un popor vegetal, / De unde altfel liniştea / În care aşteptăm desfrunzirea", „Cine-a văzut vreodată / Un copac revoltându-se?") şi *Delimitări* (Noi, plantele, / Nu suntem ferite / Nici de boală, / Nici de nebunie / [...] Nici de foame, / Nici de frică / [...] Singurul lucru / De care suntem ferite / Sau poate private / E fuga"). În 1987, Ana Blandiana revine în centrul atenţiei cu un nou scandal generat de motanul Arpagic: „*Numele pisoiului meu a devenit pseudonimul dictatorului, iar eu am pierdut, bineînţeles, din nou dreptul de a publica. De data asta definitiv*"[12].

Disidenţii români au acţionat din impuls de conştiinţă şi s-au expus unor măsuri de pedepsire care nu s-au limitat la interzicerea de a publica. Au suportat punerea sub urmărire, anchetările la Securitate, lăsarea fără slujbă, arestarea la domiciliu (Mircea Dinescu), obligarea, până la urmă, de a emigra (Paul Goma, Dorin Tudoran).

Paul Goma a avut o scurtă perioadă în care, atras de discursul lui Ceauşescu din 21 august 1968, a aderat la comunism. Peste câţiva ani, nepublicându-i-se romanul *Ostinato*, trimite cartea în Occident. Redactează apoi mai multe scrisori de protest către dictator, dă interviuri în presa străină în care critică aspru regimul comunist. Atitudinea sa nu este trecută cu vederea şi, în 1977, este forţat să se expatrieze. Acelaşi lucru s-a întâmplat şi cu Dan Deşliu care, după anii '80, îşi schimbă radical poziţia cu privire la regimul nefast ce pusese stăpânire, la toate nivelurile, pe teritoriul românesc. După ce părăseşte partidul îi aduce lui Ceauşescu învinuiri directe, printre care şi aceea că se comporta ca şi cum ar fi fost proprietarul României. Dorin Tudoran, fost membru de partid, denunţă încălcarea dreptului la exprimare liberă şi a drepturilor omului. Mircea Dinescu, de asemenea, abordează problema libertăţii de exprimare şi a libertăţii în general, a mizeriei din ţară, a înfometării populaţiei şi a distrugerii satelor[13].

Uniunea Scriitorilor Români a fost o instituţie independentă în timpul regimului comunist, care a reuşit să scape de o confruntare directă cu Partidul, practicând o rezistenţă pasivă, prin adoptarea unui apolitism estetic. Până în anii '80, USR funcţiona pe principii democratice, promovându-se dezbaterile libere, polemicile şi analiza critică a documentelor oficiale. Uniunea sprijinea tacit acte de disidenţă propriu-zisă (ale unor scriitori ca Dan Deşliu, Paul Goma, Dorin Tudoran, Mircea Dinescu, Ana Blandiana sau în emisiunile de la *Europa Liberă*), iar în repetate rânduri a contrazis aşteptările autorităţilor comuniste (incriminându-l pe Eugen Barbu ca plagiator, refuzând să-şi dea acordul pentru numirea lui Nicolae Dan Fruntelată ca redactor-şef la revista „Luceafărul" etc.)[14].

Ulterior, după Conferinţa Naţională a Scriitorilor 1981, realizând că pierduse controlul asupra scriitorilor din cadrul Uniunii, Ceauşescu decide să ia măsuri. Drept urmare, din 1981 şi până la

[11]Adina Diniţoiu, *Adrian Marino – un caz şi un document de epocă*, „Observator cultural", nr. 519, 2010, sursa http://www.observatorcultural.ro

[12] Simona Chiţan, *Ana Blandiana îl reabilitează pe Arpagic*, „Evenimentul zilei", 26 octormbrie 2008, sursa http://www.evz.ro

[13] Gabriel Dimisianu, *op. cit.*

[14] Alex. Ştefănescu, *O instituţie demonizată UNIUNEA SCRIITORILOR*, „România literară", nr. 19, 2005, sursa http://www.romlit.ro

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)

sfârşitul anului 1989, partidul comunist are grijă să nu se mai organizeze nici o conferinţă naţională şi împiedică sistematic convocarea Consiliului USR.

Odată cu trecerea timpului, regimul comunist manifesta o tendinţă tot mai accentuată de reideologizare a mediului cultural şi de înăsprire a cenzurii. Naţionalismul excesiv a condus la situaţia în care până şi creaţia populară era deformată, astfel încât să corespundă direcţiei impuse de Partid. Folclorul a fost interpretat tendenţios în articole critice, fiind considerat o expresie a luptei de clasă, atribuind în mod abuziv ţăranilor cântece de slăvire a stilului de viaţă impus de sovietici: „Frunzucă verde de vie,/ Drag mi-e la gospodărie,/ Când viu sara din câmpie/ Văd lanu de grâu frumos,/ Suflă-l vântu-n sus şi-n jos,/ Mai îl suflă cătă soare -/ Drag mi-e că nu văd răzoare./ Frunză verde şi una,/ Bine-mi place a lucra/ pământu tot o tarla...”[15]

În cadrul unui simpozion cu tema *Literatura română în timpul comunismului*, Alex. Ştefănescu scoate la iveală, însă, existenţa unui folclor clandestin şi subversiv, din care reies adevăratele sentimente ale ţăranilor faţă de viaţa în regimul comunist: „Du-te, tătucă,-nainte/ Şi-i fă loc la preşedinte/ Şi-i sapă groapa-n pătrat/ Să încapă toţi din Sfat/ C-am avut zece hectare/ Şi ne-o dat treizeci de are./ O, da' n-ai avut lădoi feştit,/ Cu ziar te-o învălit!”; „Bine-mi pare că nu-s scris/ În partidu comunist.”; „Trăiască cine-a trăi,/ Trăiască comuniştii:/ Nu ne temem noi de ii -/ Muştele şi ţânţarii!”[16]. Putem vorbi, deci, şi de o rezistenţă a oamenilor de rând, prin parodierea formulelor de proslăvire a comunismului. Textele, de un umor fin, specific stilului aluziv, sunt o ironie caustică dată modului de viaţă comunist şi ilustrează strigătul disperat al unei lumi paralizate de controlul exercitat de Puterea Comunistă.

Nu a existat o „rezistenţă literară” clar definită şi declarată de către scriitorii români. Dacă s-a rezistat, s-a făcut în mod individual, fiecare scriitor a căutat soluţii de acomodare, încercând să păcălească ideologia, atât cât se putea, şi să adopte un stil evaziv. O altă formă ambiguă de rezistenţă, pe care şi-au asumat-o scriitorii a fost aceea de a refuza direct sau indirect, tacit sau declarat, să scrie la comandă în favoarea sistemului totalitar comunist.

Atitudinea duplicitară, de „rezistenţă şi compromis”, a intelectualităţii române faţă de puterea care încerca pe toate căile să reducă viaţa culturală a ţării la subcultura oficială este mai ales vizibilă în modul în care intelectualii s-au poziţionat faţă de poliţia politică (Securitate) şi faţă de poliţia culturală (cenzură).

Comunismul a avut asupra scriitorilor noştri autentici un ecou lung, presupunând o angajare subversivă, exemplul cel mai concludent fiind literatura Generaţiei ’80. Atitudinea scriitorilor este motivată şi de lipsa de perspectivă ce îl caracteriza pe omul comunist, tragismul existenţial, iar în situația în care cenzura nu permitea scăpări ce puteau aduce prejudicii regimului, preferând literatura „cu perdea”, folosirea ironiei subtile, critica la adresa societății sub masca existenței dramatice a oamenilor. Vorbim astfel de literatură ca expresie a crizei existențiale, a singurătății omului și a alienării sale într-o societate în care personalitatea individului era anihilată, în care singurul drept era acela de a nu spune nimic și de a îndura. „Optzeciştii au şi ei o decenţă exemplară în a nu se lăsa contaminaţi de comunism în nici un fel”[17]. Anii ’80 se înscriau în etapa dictaturii tot mai pronunţate a lui Nicolae Ceauşescu. Elita putea fi astfel mai uşor supravegheată prin măsuri drastice: libertatea de exprimare era restrînsă la spaţiul intim, fondurile alocate de partid şi de stat pentru cultură erau diminuate. Totuşi, în aceste condiţii deloc propice, autori precum: Mircea Cărtărescu, Florin Iaru, Viorel Marineasa, Daniel Vighi, Gabriel Chifu, Ioan Groşan, Nichita Danilov, Liviu Antonesei, Ion Mureşan, Marta Petreu, Mircea Nedelciu, Gheorghe Crăciun, Stelian Tănase, Alexandru Vlad, Horia Ursu, Dan Stanca, Petru Cimpoeşu etc., au refuzat îndoctrinarea şi şi-au respectat obligaţia morală de a scrie numai literatură, şi nu texte care să corespundă orientării politice. Probabil că literatura Generației ’80 este dovada cea mai clară a ostilităţii faţă de regimul comunist. Este singurul moment istoric ce și-a pus amprenta atât de bine în literatura română și a dat naștere unor mărturii veritabile despre asupririle si nedreptățile comise: „Eschiva, aluzia, eufemismul, manipularea subliminală, lovitura piezişă, duplicitatea nu fac parte decât din textura literaturii esopice, ci din întreg «textul»

[15] Alex. Ştefănescu, *Literatura Română în timpul comunismului*, „România literară”, nr. 21, 2004, sursa http://www.romlit.ro
[16] *Ibidem.*
[17] Ion Simuţ, *Antologia demnităţii scriitorului român*, „România literară”, nr. 32, 2008, sursa http://www.romlit.ro

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)

societăţii româneşti aflate pe drumul construcţiei socialismului"[18]. Literatura optzeciştilor apare din dorinţa de a încerca să înăbuşe ideologia politică, de a rezista opresiunilor. Tocmai de aceea, produsul finit este o literatură de înaltă ţinută artistică, capabilă să trezească întrebări și îndemnuri în conștiința cititorilor.

Aşadar, literatura apărută după instalarea comunismului a fost una cu totul nouă, rezultatul unei schimbări radicale faţă de tradiţia românească, tradiţia literară şi de firescul literaturii. Scriitorii au fost obligaţi să scrie după reguli, să respecte indicaţii precise, dând naştere unei literaturi unice în istorie.

Nu se poate pune problema de o rezistenţă culturală construită din temelii, ci de mai multe cazuri de cedare sub presiunea ideologiei (din laşitate sau din motive materiale) decât de opoziţie faţă de direcţia greşită în care se îndrepta literatura. Putem vorbi de cazuri individuale ale unor scriitori care au avut curajul de a nu se compromite, însă aceasta nu a fost, din păcate o atitudine de amploare. Din România sau din străinătate, aceştia au criticat regimul politic şi au încercat să tragă semnale de alarmă asupra situaţiei fără precedent în care comuniştii conduseseră ţara.

Cu toate limitele şi constrângerile regimului comunist, rezistenţa prin cultură a reprezentat pentru istoria literaturii române străduinţa unor scriitori de a apăra valori autentice si de a căuta în literatură un refugiu, de a realiza creaţii valoroase, în ciuda împrejurărilor istorice neprielnice, şi de a se utiliza orice mijloace pentru a se transmite societăţii mesaje şi mărturii ale unei perioade ostile.

BIBLIOGRAPHY

1. Alexandrescu, Sorin, *Privind înapoi modernitatea*, Univers, Bucureşti, 1999.
2. Cernat, Paul, Manolescu, Ion, Mitchievici, Angelo, Stanomir, Ioan, *Explorări în comunismul românesc*, vol. II, Polirom, Iaşi, 2005.
3. Cesereanu, Ruxandra, Pop, Doru, Haţiegan, Anca, *Rezistenţă sau supravieţuire prin cultură ?*, „Observatorul Cultural", nr. 203, ianuarie, 2004.
4. Chiţan, Simona, *Ana Blandiana îl reabilitează pe Arpagic*, „Evenimentul zilei", 26 octormbrie, 2008.
5. Cristea-Enache, Daniel, *Convorbiri cu Octavian Paler*, Corint, Bucureşti, 2007.
6. Dimisianu, Gabriel, *Ceva despre disidenţă şi disidenţi*, „România literară", nr. 42, 2007.
7. Diniţoiu, Adina, *Adrian Marino – un caz şi un document de epocă*, „Observator cultural", nr. 519, 2010.
8. Laszlo, Alexandru, *Rezistenţa prin cultură - cinci paradoxuri*, „Obiectiv cultural", 11 Ianuarie, 2011.
9. Pleşu, Andrei, *Rezistenţa prin cultură*, „Dilema Veche", nr. 348, 14-20 octombrie, 2010.
10. Simuţ, Ion, *A existat disidenţă înainte de Paul Goma?, „*România literară", nr. 22, 2008.
11. Simuţ, Ion, *Antologia demnităţii scriitorului român*, „România literară", nr. 32, 2008
12. Ştefănescu, Alex., *Literatura Română în timpul comunismului*, „România literară", nr. 21, 2004.
13. Ştefănescu, Alex., *O instituţie demonizată UNIUNEA SCRIITORILOR*, „România literară", nr. 19, 2005.
14. Verdery, Katherine, *Compromis şi rezistenţă. Cultura română sub Ceauşescu*, Humanitas, Bucureşti, 1994.

[18] Paul Cernat, Ion Manolescu, Angelo Mitchievici, Ioan Stanomir, *Explorări în comunismul românesc*, vol. II, Polirom, Iaşi, 2005, p. 230.

BDD-A26528 © 2017 Arhipelag XXI Press
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 08:59:20 UTC)